

Самовизначення (соціальне, життєве, професійне, моральне, родинне, релігійне) особистості відбувається як свідомий акт виявлення та ствердження особистісної позиції в процесі складної міжособистісної взаємодії. Умовами розвитку у старшокласників особистісного самовизначення є складна міжособистісна взаємодія у системах старшокласник-старшокласники і викладач-старшокласник у процесі навчальної діяльності, в процесі якої забезпечується розвиток в учнів старших класів як зовнішніх особливостей особистісного самовизначення, самосвідомості, так і формування його внутрішніх особливостей. Активне функціонування процесів екстеріоризації та інтеріоризації соціальних норм, правил та форм поведінки зумовлює розвиток психологічних механізмів формування особистісного самовизначення у старшокласників.

Таким чином, найбільш узагальнено особистісне самовизначення можна уявити як процес формування єдиної змістовної системи, в якій уявлення про себе й про світ об'єднуються завдяки розвитку й реалізації самосвідомості, самопізнанню, самооцінці, самозмінам старшокласника.

Література

1. Алексеев В. В. Развитие самосознания на рубеже подросткового и юношеского возраста : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология / В. В. Алексеев. – М., 1985. – 19 с.
2. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л. И. Божович // Вопросы психологии. – 1979. – №4. – С. 23–24.
3. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба: вопросы теории и практики / И. В. Дубровина. – М.: Педагогика, 1991. – 232 с.
4. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер – 2009. – 542 с.
5. Сафин В. Ф. Динамика оценочных эталонов в подростковом и юношеском возрасте / В. Ф. Сафин // Вопросы психологии. – 1982. – №1. – С. 69–75.
6. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1972. – 302 с.
7. Формирование личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту / под ред. И. В. Дубровиной. М. : Педагогика, 1987. – 184 с.

Л. В. Єременко

м. Київ

РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ПРАКТИЧНИХ ВМІНЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

Анотація. Розглянуто наукові підходи до визначення структури вміння і його взаємозв'язок зі знанням й навичками, встановлено рівні сформованості практичних вмінь у старшокласників шкіл-інтернатів

Ключові слова: знання, вміння, навички, практичні вміння старшокласників.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень виявив, що поняття “вміння” посідає вагоме місце у працях педагогів і психологів. Дослідженню природи і специфічних властивостей вмінь, аналізу взаємозв'язку знань, вмінь і навичок, закономірностей формування вмінь, психічних особливостей їх формування на

різних етапах присвячені праці Б. Ананьєва, С. Архангельського, Ю. Бабанського, І. Беха, В. Бондаря, М. Запорожця, А. Ковальова, Г. Костюка, Б. Ломова, С. Максименка, Н. Менчинської, Є. Мілеряна, К. Платонова, С. Товмасяна, Д. Узнадзе, В. Чебишевої, В. Штоня й ін.

Ефективність формування в учнів практичних умінь багато в чому залежить від єдності у поглядах педагогів на сутність цього поняття. Однак в науковій літературі немає єдиного підходу до даного питання. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що існують суперечності в розумінні змісту та сутності поняття “вміння”. Однією з найсуперечливіших і дискусійних проблем педагогіки є співвідношення понять “знання”, “вміння” та “навички”.

В Українському педагогічному словнику поняття “уміння” визначено як “здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок” [1, с. 338]. Як зазначено у психологічному словнику, уміння – це засвоєний суб’єктом спосіб виконання дій, який забезпечується сукупністю придбаних знань і навичок. Уміння формується шляхом вправ і дає можливість виконання дії не тільки в звичних, але і в умовах, які змінилися [8, с. 174]. Л. Ітельсон визначає уміння як володіння складною системою психічних і практичних дій, необхідних для доцільної регуляції дій знаннями, які є у суб’єкта [2, с. 224]. На думку Г. Костюка й С. Гончаренка, складовою вмінь є знання. Без знань немає вмінь. Але вміє той, хто не тільки знає, а й може застосовувати свої знання на практиці, користуватися ними у змінюваних ситуаціях. Вміння – це знання в дії [1, с. 318; 3, с. 338].

Глибоке наукове обґрунтування поняттю “вміння” дає Є. Мілерян. Дослідження психологічних закономірностей формування умінь дали змогу вченому трактувати уміння як надзвичайно складне структурне поєднання почуттєвих, інтелектуальних, вольових, емоційних якостей особистості, які формуються і проявляються у свідомому, доцільному, успішному здійсненні нею системи дій, що забезпечують досягнення поставленої мети діяльності в умовах, які змінюються [5, с. 19].

Поняття “навички” в психолого-педагогічній літературі визначено як “автоматизовані компоненти свідомої дії людини, що виробляються у процесі її виконання” [9, с. 453-454]; як дії, сформовані шляхом повторення, що характеризуються високим ступенем освоєння та відсутністю поелементної свідомої регуляції та контролю [4, с. 25]; як дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними. За наявності навичок діяльність людини відбувається швидше і продуктивніше. Навички є необхідними компонентами уміння [1, с. 221]; як здатність виконувати цілеспрямовані дії автоматизовано, без спеціально спрямованої на них уваги, але під контролем свідомості [7, с. 60].

В науковій літературі існують різні підходи щодо класифікації видів умінь. На думку Г. Костюка, “існує стільки вмінь людини, скільки є конкретних видів діяльності (практичної, наукової, мистецької і т.д.). Але всі ці вміння включають спільні психічні властивості, які набувають специфічних

особливостей в кожній діяльності відповідно до її змісту” [3, с. 318]. Учений говорить про загальні і часткові вміння. “Кожна діяльність включає цілий ряд різноманітних дій: пізнавальних, або розумових, і практичних. Відповідно до цього й загальне вміння виконувати цю діяльність включає ряд часткових умінь” [3, с. 318].

За ступенем складності виділяють прості або елементарні вміння та складні вміння. Прості вміння, на думку В. Ягупова, – це можливість використання знань і першого досвіду дій; це дії, що виникли на основі знань в результаті наслідування дій або самостійних проб і помилок у поводженні з предметами. Подальші тренування і практичні дії призводять до більш високого ступеня – формування навичок. “Удосконалюючись і автоматизуючись, вміння перетворюються на навички” [6, с. 95]. Складне вміння виникає на основі вже вироблених навичок і широкого кола знань. На відміну від навичок, умінь функціонують під свідомим самоконтролем людини. Навички становлять психологічну передумову складного вміння. Складне вміння формується на основі знань, простих умінь та навичок.

Виділяють інтелектуальні (здатність слухати, читати та розуміти, висловлювати свої думки, планувати роботу, розв’язувати розумові завдання тощо); практичні (уміння діяти згідно з планом, організувати інших на виконання завдань й ін.), загальнотрудова, професійні, навчальні, комунікативні, соціальні, узагальнені і окремі, раціональні і нераціональні, продуктивні і репродуктивні та інші вміння. Однак такий поділ умінь є до певної міри умовним, тому що часто немає чіткої межі, яка б їх розділяла.

Спираючись на дані теоретичного аналізу і практики виховної роботи в інтернатних закладах, визначено зміст та основні напрями формування у старшокласників практичних умінь. У структурі практичних умінь визначено когнітивний, емоційно-ціннісний та дієво-практичний компоненти. Когнітивний компонент дає змогу встановити наявність знань учнів про сутність і значення практичних умінь у життєдіяльності вихованців шкіл-інтернатів. Показником критерію є повнота і міцність знань, необхідних для оволодіння конкретними вміннями, розуміння їх необхідності для самостійного життя.

Емоційно-ціннісний компонент виражається у ціннісних судженнях і орієнтаціях. Цей критерій дає змогу виявити суб’єктивне, емоційно ціннісне ставлення вихованців до практичних умінь. Показником критерію є усвідомлення цінності практичних умінь; прагнення оволодіти конкретними вміннями і покращити наявні; інтерес до побутової праці; почуття задоволення від оволодіння вміннями.

Дієво-практичний компонент становлять уміння вихованця самостійно визначати свою поведінку в різних життєвих ситуаціях. Цей критерій дає змогу виявити практичне володіння конкретними вміннями і навичками та користування ними у різних сферах життєдіяльності. Показники критерію: самостійне визначення, планування, організація і виконання конкретних дій у повсякденній життєдіяльності; гнучкість (тобто здатність раціонально діяти в різних ситуаціях); стійкість (тобто збереження точності і темпу, незважаючи на

деякі побічні впливи); міцність (не втрачається й тоді, коли практично не застосовується).

У результаті констатувального етапу експерименту встановлено рівні сформованості практичних вмінь. До високого рівня належать учні, які виявили глибокі знання у сфері побутово-господарської діяльності; способів та прийомів організації самостійного життя у сфері побуту; володіють практичними вміннями і навичками господарювання, застосовують їх у повсякденній життєдіяльності та прагнуть їх покращити. До середнього рівня були віднесені учні, які не мають глибоких знань про домашнє господарювання; недостатньо володіють практичними вміннями й навичками господарювання, самостійного визначення, планування та організації побутово-господарської діяльності; не завжди застосовують набуті знання, вміння й навички з самообслуговування; в окремих випадках можуть проявити безгосподарність, недбалість, неохайність. Морально-вольова готовність до оволодіння практичними вміннями і покращення наявних розвинута слабо. Групу з низьким рівнем склали учні, які мають поверхові, обмежені знання способів та прийомів самостійного життя у сфері побуту; не розуміють їх необхідності. У них не сформовані вміння й навички з самообслуговування, внаслідок чого такі учні виявляють безгосподарність, неохайність; зневажливо ставляться до побутово-господарської діяльності; нерідко ухиляються від участі в трудових справах; виявляють лінощі і недисциплінованість; потребують постійного контролю з боку дорослих.

Отримані під час у ході констатувального етапу дослідження дані дали змогу визначити методи і прийоми виховної роботи з окремими групами вихованців.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. Либідь, 1997. – 376 с.
2. Ительсон Л. Б. Лекции по общей психологии / Лев Ительсон. – Владимир: Владимир. гос. пед. ин-т., 1970. – 268 с.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С.Костюк ; під. ред. Л.Н.Проколієнко. – К. Рад.шк., 1989.– 608 с.
4. Краткий психологический словарь / [сост. Л.А.Карпенко ; под.общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского]. – М. Политиздат, 1985. – 431 с.
5. Милерян Е.А. Психология формирования общетрудовых умений : Автореф. дис. ... доктора пед. наук (по психологии). Ленинградский Ордена Ленина государственный университет им. А.А.Жданова – Л. 1968. – 56 с.
6. Педагогічний словник / [за редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д.] К. Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
7. Платонов К.К. Психология / К.К.Платонов, Г.Г.Голубев. – М. Высш. шк., 1977. – 217 с.
8. Психологічний словник / [авт.-уклад.: В. В. Синявський, О.П.Сергеєнкова ; за ред. Н.А.Побірченко]. – К.: Наук. світ, 2007. – 274 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2 т. / С.Л.Рубинштейн. – М. Педагогика, 1989. – Т.1 – 1989. – 486 с.

В. І. Кириченко
м. Київ